

Türkiye Hizbullahı'nın Siyasal Dönüşümü

The Political Transformation of Turkey's Hezbollah

Ahmet AKTAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Assistant Professor, Siirt University, Faculty of Divinity, Department of Religious Sciences
Siirt, Turkey

aktasahmet21@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3986-6189>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 9 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Accepted: 24 Mayıs / May 2022

Yayın Tarihi / Published: 15 Haziran / June 2022

Sayı / Issue: 28 **Sayfa / Pages:** 29-52

Atıf / Cite as: Aktaş, Ahmet. "Türkiye Hizbullahı'nın Siyasal Dönüşümü [The Political Transformation of Turkey's Hezbollah]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 28 (June 2022), 29-52. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1070843>

Etik Beyanı / Ethics Declaration: Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine riayet edilmiştir. Makale etik izin gerektirmeyen bir çalışma olup en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir./ In this article, the principles of scientific research and publication ethics are respected. The article is a study that does not require ethical permission. It has been reviewed by at least two referees and was confirmed that it did not contain plagiarism.

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey).

Özet

İslam ülkelerinde, İslamcı muhalefetin tarihi, emperyalist ve sömürgeci faaliyetlerin ortaya çıkmaya başladığı dönemlere dayanmaktadır. Batı'nın İslam coğrafyasına yönelik emperyalist ve sömürgeci politikaları neticesinde suni sınırların çizilmesi, bağımsız devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte kurulan yeni düzende işbaşına gelen/getirilen yönetimlerin Batı'nın güdümünde ve laik bir yönetim karakterine sahip olması (ya da İslamcı muhalifler tarafından böyle olduğu kabul edilmesi), İslam dünyasının birçok ülkesinde İslamcı muhalif grupların temel itiraz noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle birçok İslamcı muhalif grup, Batı güdümündeki bu laik yönetimlerin devriliş yerlerine şeriata dayalı bir yönetimin gelmesi gerektiğine inanmaktaydı. İslam dünyasında bu hedefle kurulan muhalif hareketler için dönüm noktalarından birisi Ayetullah Hümeyni liderliğinde İran'da gerçekleşen İslam Devrimi'ydi. İran'da 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi; Mısır, Pakistan ve Afganistan başta olmak üzere birçok Müslüman ülkede, laik ve seküler yönetimlere karşı yürütülen muhalefet için ayrı bir motivasyon kaynağı olmuştur. İran İslam Devrimi'nin başarıyla sonuçlanması, bir taraftan benzer hedeflerle faaliyet yürüten oluşumlara motivasyon sağlamış; diğer taraftan da aynı hedefler çerçevesinde faaliyet yürütecek yeni teo-politik hareketlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. İran İslam Devriminin yaratmış olduğu motivasyonun etkili olduğu ülkelerden birisi de şüphesiz Türkiye olmuştur. Türkiye'de İslamcı muhalefetin dozu artmış ve bazı teo-politik hareketler ortaya çıkmıştır. Söz konusu gruplardan biri de Türkiye Hizbullah'ı olmuştur. Hizbullah, Türkiye'deki laik sistemin değiştirilip yerine şeriata dayalı bir yönetimin kurulması gerektiği fikrini benimsemiştir. Bu kapsamda Türkiye'deki yönetim tarzının şeriata uygun olmadığı (tağuti) gerekçesiyle oy kullanarak bu sisteme dâhil olunmaması gerektiğini belirtmiştir. Ancak süreç içerisinde Hizbullah'ın hareket metodu ve söylemlerinde bazı değişimler yaşanmıştır. Hizbullah, 1990-2000 yılları arasında kamuoyunda şiddet ile özdeşleşen bir yapı haline gelmiştir. Türkiye Hizbullahı, 2002 yılında silahlı eylemleri bıraktığını duyurduktan sonra, sivilleşme çabaları kapsamında daha sonra ismi Mustazaflar Hareketi olarak değişen bir dernek kurmuştur. Söz konusu bu dernek, 2010 yılında Hizbullah ile ilişkili olduğu gerekçesiyle kapatıldı. 2012 yılına gelindiğinde, Hizbullah, "Hür Dava Partisi" adında bir parti kurarak siyaset arenasına dahil oldu. Ortaya çıktığı ilk zamanlarda Türkiye'deki mevcut yönetim sistemini reddeden ve bu sistemle hiçbir şekilde ilişki içerisinde olmamayı salık veren Hizbullah'ın süreç içerisinde bu tavrında değişikliğe gittiği görülmektedir. İlk zamanlarında oy kullanmayı bile kabul etmeyen Hizbullah'ın, parti kurmak suretiyle, süreç içerisinde bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Daha önce oy kullanmanın haram olduğunu ifade eden Hizbullah, Hür Dava Partisi adındaki siyasi yapılanma ile mevcut sistemin içerisinde yer almaya başlamıştır. İşte bu çalışma, Türkiye Hizbullahı'nın süreç içerisindeki siyasal dönüşümünü ele almaktadır. Dokümantasyon metodunun kullanıldığı çalışmanın kaynaklarını, Hizbullah hareketinin içerisinde bulunmuş ve daha sonra Dernek ve Partinin farklı kademelerinde görev almış olan kişilerin demeçleri, parti ve dernek tüzükleri, konuyla ilgili yapılmış çalışmalar ve Hizbullah'ın yayınlamış olduğu manifesto oluşturmaktadır. Çalışmada Hizbullah'ın kuruluş süreci ve siyaset anlayışı ele alındıktan sonra 2002 yılında başlayan legalleşme çabaları ve 2012 yılında siyasi bir parti kurmaya uzanan süreç ele alınmıştır. Çalışma sonucunda Hizbullah'ın mevcut siyasal yapıya karşı tavrının süreç içerisinde değişikliğe uğradığı tespit edilmiştir. Hizbullah'ın yaşadığı bu dönüşümün bir ılımlaşma olarak değerlendirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Hizbullah, Legalleşme, Siyaset, Muhalefet, İlimlaşma.

Abstract

The history of the Islamist opposition in Islamic countries dates back to the times when imperialist and colonial activities began to emerge. In the new order which is established as a result of the emergence of independent states, the secular character of the administrations that came to power under the control of the West and artificial borders which are drawn as a result of the imperialist and colonialist policies of the West towards the Islamic geography constitute the main objection point of Islamist opposition groups in many countries of the Islamic world. For this reason, many Islamist opposition groups believed that these Western-led secular governments should be overthrown and replaced by an administration based on sharia. The Iranian Islamic Revolution in Iran in 1979 has been a separate source of motivation for the opposition to secular and laicistic governments in many Muslim countries, especially in Egypt, Pakistan, and Afghanistan. The successful conclusion of the Islamic Revolution in Iran, on the one hand, provided motivation for organizations operating with similar goals; on the other hand, it was influential in the emergence of new theo-political movements that would operate within the framework of the same goals. Undoubtedly, Turkey was one of the countries where the motivation created by the Iranian Islamic Revolution was effective. The dose of Islamist opposition has increased in Turkey and some theo-political movements have emerged. One of these groups was the Turkish Hezbollah. Hezbollah adopted the idea that the secular system in Turkey should be changed and replaced by an administration based on sharia. In this context, they stated that people must not contribute this system by voting because the administration order in Turkey does not comply with the sharia. However, there have been some changes in Hezbollah's method of action and discourse in the process. Between 1990 and 2000, Hezbollah became a group identified with violence in public opinion. After Turkey's Hezbollah announced that it stopped armed actions in 2002, it established an association, which later changed to the Mustazaflar Movement, as part of its demilitarization efforts. This association was shut down in 2010 because it was associated with Hezbollah. Hezbollah became involved in the political arena by founding a party called Hür Dava Partisi (Free Cause Party) in 2012. It is seen that Hezbollah, which rejected the current administrative system in Turkey in the early periods and advised people not to be in this system, changed its attitude in the process. It is seen that Hezbollah, which was against voting in its early days, experienced a transformation in the process by founding a party. Hezbollah, which previously stated that voting was haram, started to take place in the current system with the political structure called the Hür Dava Partisi. This study deals with the political transformation of Turkish Hezbollah in the process. In the study, in which the documentation method was used, the establishment process of Hezbollah and its understanding of politics is explained, and the legalization efforts that started in 2002 and the process leading to the establishment of a political party in 2012 are discussed. As a result of the study, it has been determined that Hezbollah's attitude towards the current political structure has changed in the process. It has been concluded that this transformation experienced by Hezbollah can be evaluated as a moderation.

Keywords: Sociology of Religion, Hezbollah, Legalization, Politics, Opposition, Moderation.

Giriş

İslam ülkelerinde, İslamcı muhalefetin tarihi, emperyalist ve sömürgeci faaliyetlerin ortaya çıkmaya başladığı dönemlere dayanmaktadır. Batı'nın İslam coğrafyasına yönelik emperyalist ve sömürgeci politikaları neticesinde suni sınırların çizilmesi, bağımsız devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte kurulan yeni düzende işbaşına gelen/getirilen yönetimlerin Batı'nın güdümünde ve laik bir yönetim karakterine sahip olması, İslam dünyasının birçok ülkesinde İslamcı muhalif grupların temel itiraz noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle birçok İslamcı muhalif grup, Batı güdümündeki bu laik yönetimlerin devrilip yerlerine şeriata dayalı bir yönetimin gelmesi gerektiğine inanmaktaydı.

İran'da 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi; Mısır, Pakistan ve Afganistan başta olmak üzere birçok Müslüman ülkede, laik ve seküler yönetimlere karşı yürütülen muhalefet için ayrı bir motivasyon kaynağı olmuştur.¹ Bernard Lewis bu durumu, "Endonezya'ya konferanslar için gittiğimde, öğrenci yurtlarının her yerinde Humeyni resimleri vardı. Endonezyalılar Sünni; Humeyni ise Şii olmasına rağmen onun fotoğraflarını asmışlardı. Ortadoğu'daki gelişmelerle çok az ilgilenen Endonezya, İran'daki devrim ile yakından ilgilenmişlerdi."² şeklinde ifade etmektedir. Gilles Kepel ise İran'daki devrimin yarattığı motivasyonu şöyle ifade etmektedir: Devrimden sonra Güneydoğu Asya'dan Siyah Afrika'ya, bazı sosyalist ülkelerdeki Müslüman kökenli halklardan Batı Avrupa'daki göçmen işçilere kadar İslam dünyasının her tarafından genç militanların yolu Tahran'dan geçmektedir. Birçok kişi, kökenlerindeki Sünni öğretisel inançlarından sapmadan, o anın eyleme elverişli olduğu duygusuna kapılmış ve İran'daki paradigmanın, ülkelerinin kendine özgü koşullarına uyarlanması gerektiğini sonucunu çıkarmışlardır.³ İran İslam Devriminin yarattığı bu motivasyonun farklı coğrafyalarda yankılanmasında ve Devrimin bir cazibe merkezi haline gelmesinde Humeyni liderliğindeki devrimin diğer İslam ülkelerine de ihraç edilme politikaları etkili olmuştur. Bu kapsamda İran'ın, kendi ülkelerinde gerçekleşmiş olan devrimin yayılmasına aracılık edebilecek yeni yapıların kurulmasına veya mevcut örgütlenmelere destek verdiği bilinmektedir. Örneğin Lübnan'da kurulan Hizbullah'ın doğrudan İran tarafından maddi ve manevi olarak desteklendiği görülmektedir. Lübnan

¹ Hasan Onat, "İran İslam Devrimi ve Şiilik", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 5/2 (2013), 224.

² Bernard Lewis, *İnanç ve İktidar: Orta Doğu'da Din ve Siyaset*, çev. Ayşe Mine Şengel (Ankara: Akıncı Kitapları, 2020), 184.

³ Gilles Kepel, *Cihat*, çev. Haldun Bayrı (İstanbul: Doğan Kitap, 2001), 137.

Hizbullah'ının kurucuları da bu desteği açık bir şekilde ifade etmekten çekinmemişlerdir. Lübnan Hizbullah'ının 1985'te yayımladığı "Açık Mektup"ta bu durum "...Allah'ın öncülerimize İran'da zafer ve cihanşümül İslam devletinin çekirdeğini kurmak nasip ettiği biz Hizbullahi hareketin evlatları; feraseti, bilgeliği ve doğru yönetimiyle bu makamı hakketmiş olan tek bir imama itaat etmenin gerekli olduğuna inanıyoruz. Müslümanlardaki devrimci kıvılcımın ateşleyerek gerçekleştirdiği patlamayla bütün dünyayı sarsan; şanlı İslam İnkılabı'nın rehberi olarak imamet için gerekli bütün şartların kendisinde bir araya geldiği Ayetullah el-Uzma el-Musevi el-Humeyni, bugünkü durumda imamet makamının sahibidir."⁴ denilerek ifade edilmiştir.

İran İslam Devriminin yaratmış olduğu motivasyonun etkili olduğu ülkelerden birisi de şüphesiz Türkiye olmuştur. Türkiye'de İslamcı muhalefetin dozu artmış ve bazı teo-politik hareketler ortaya çıkmıştır. Söz konusu gruplardan biri de Türkiye Hizbullah'ı olmuştur. Hizbullah, Türkiye'deki laik sistemin değiştirilip yerine şeriata dayalı bir yönetimin kurulması gerektiği fikrini benimsemiştir. Bu kapsamda Türkiye'deki yönetim tarzının şeriata uygun olmadığı (tağuti) gerekçesiyle oy kullanarak bu sisteme dâhil olunmaması gerektiğini belirtmiştir.

Hizbullah, 1990- 2000 yılları arasında kamuoyunda şiddet ile özdeşleşen bir yapı haline gelmiştir. Türkiye Hizbullah'ı, 2002 yılında silahlı eylemleri bıraktığını duyurduktan sonra, daha sonra ismi *Mustazaflar Hareketi* olarak değişen bir dernek kurmuştur. Söz konusu bu dernek, 2010 yılında Hizbullah ile ilişkili olduğu gerekçesiyle kapatıldı. 2012 yılına gelindiğinde, Hizbullah, "Hür Dava Partisi" adında bir parti kurarak siyaset arenasına dahil oldu. Ortaya çıktığı ilk zamanlarda, Türkiye'deki mevcut yönetim sistemini reddeden ve bu sistemle hiçbir şekilde ilişki içerisinde olmamayı salık veren Hizbullah'ın süreç içerisinde bu tavrında değişikliğe gittiği görülmektedir. İlk zamanlarında oy kullanmayı bile kabul etmeyen Hizbullah'ın, parti kurmak suretiyle, süreç içerisinde siyasi tavrında bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir.

Buradan hareketle bu çalışmada, Türkiye Hizbullahı'nın ortaya çıkış süreci, ilk dönemdeki fikirleri, süreç içerisinde siyasi olarak nasıl bir dönüşüm yaşadığı ve buna bağlı olarak ilk zamanlarda gayr-i İslami olarak kabul ettiği düzene nasıl eklemlendiği irdelenerek,

---

⁴ "Hizbullah'tan Lübnan ve Dünya Mustazaflarına Açık Mektup", çev. İbrahim Turhan, *Dünya ve İslam* 4 (01 Ekim 1990), 99-116.

yaşanan bu düşünümün bir ılımlaşma olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışılacaktır. Çalışma, sadece Hizbullah'ın siyasal alanda yaşadığı değişim ve bu süreçte yaşananlar ile sınırlıdır. Hizbullah'ın özellikle 1990 ilâ 2000 yılları arasında şiddetli eylemlerle gündeme geldiği bilinen bir gerçektir. Hizbullah'ın karışmış olduğu şiddet eylemlerini yok saymamak kaydıyla bu şiddet olayları çalışmanın kapsamının dışında bırakılmıştır. Bu kapsamda, Hizbullah'ın tarihine kısaca değindikten sonra sivilleşme ve parti kurma süreci ve bu sürecin nedenleri ve yansımaları irdelenecektir.

Yorumlayıcı bir yaklaşımla yapılan bu çalışmada dokümantasyon metodu kullanılmıştır. Konuyla ilgili kitap, makale, tez, Hizbullah hareketinin içerisinde bulunmuş ve daha sonra legalleşme çabaları kapsamında kurulan derneklerde yöneticilik yapan, siyasal partinin farklı kademelerinde görev almış kişilerin televizyon programları, gazeteler, mitingler, röportajlar aracılığıyla vermiş oldukları demeçler, Hizbullah davasındaki savunmalar, Hizbullahın yayınlamış olduğu manifesto ve Hüda-Par'ın parti tüzüğü, çalışmamızın kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu kaynaklar, çalışmanın ele aldığı konular bağlamında kategorik hale getirilmiş ve devamında da içerik analizi yapılmıştır. Söz konusu kaynakların içerik analizine tabi tutulmasından hareketle Hizbullah'ın siyasal dönüşümü incelenmiştir.

1. Türkiye Hizbullahı'nın Ortaya Çıkışı, Dönemin Şartları ve Temel Hedefleri

Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllarda gündemi yoğun bir şekilde meşgul eden bir yapılanma olan Hizbullah, 2012 yılında yayınlanan *Hizbullah Cemaatinin Manifestosu*'ndaki⁵ bilgilere göre 1979 yılında Hüseyin Velioğlu tarafından Batman'da kurulmuştur. Hizbullah'ın kurucusu, Batman doğumlu ve mülkiye mezunu olan Hüseyin Velioğlu'dur. Velioğlu, Mülkiye yıllarında Milli Türk Talebe Birliği ve Akıncılar gibi oluşumların içerisinde bulunmuştur. Durmaz olan soyadını, 1978 yılında mahkeme kararıyla Velioğlu olarak değiştirmiştir.⁶ Üniversite eğitiminden sonra girdiği kaymakamlık sınavında başarılı olamayan Velioğlu, 1980 yılında yapılan Petrol-iş şube başkanlığı seçimlerine sağ bloğun adayı olarak girer ancak seçimi kaybeder.

Hiçbir oluşum, içinde hayat bulduğu toplumun, tarihsel ve sosyolojik şartlarından bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Zira böyle bir yaklaşım, söz konusu oluşumun sağlıklı bir

⁵ "Hizbullah Cemaati'nin Manifestosu Yayınlandı!", *Doğruhaber Gazetesi* (Erişim 07 Şubat 2022).

⁶ Ruşen Çakır, *Derin Hizbullah: İslamcı şiddetin geleceği* (İstanbul: Metis Yayınları, 2011, 2), 63.

şekilde tahlil edilmesini engeller. Bu nedenle Hizbullah'ın ortaya çıktığı dönemdeki genel durum, Ortadoğu ülkelerindeki şartlar, İslami hareketler, modernleşme süreci ve Türkiye'nin kendi sosyolojik şartlarını ele almak, Hizbullah'ı daha iyi analiz etmeye yardımcı olacaktır.

İslam ülkelerindeki muhalif hareketlerin itiraz noktalarından birisi yukarıda da değinildiği üzere, mevcut yönetimlerin laik karakteriydi. Bu hareketlerin temel hedeflerinin başında, daru'l-küfür olan bu yönetimlerin daru'l-İslam'a dönüştürülmesi geliyordu. Örneğin Cemaat-i İslami'nin lideri Mevdudu, İngiliz egemenliğinde bulunan Hindistan'ın İslami olmadığını ve anayasasının kafirane olduğunu; Müslüman'a (cemaate) düşen görevin, bu yerleri daru'l-İslam'a dönüştürmek olduğunu ifade etmektedir.⁷

İslamcı muhalefetin ortaya çıkışı ile modernleşme arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Modernleşme ve sekülerleşme süreçleri sonucunda dinin özel alana indirgenip yönetim ve diğer toplumsal alanlarda klasik İslami şeriatın terk edilmesi, İslamcı muhaliflerin temel eleştiri noktası olmuştur. Söz konusu muhalif hareketler, din dışı olarak gördüğü yönetim sistemlerinin kaldırılıp tekrardan İslam şeriatına dayanan yönetimler kurma hedefi ile mücadele etmişlerdir. Denilebilir ki; hareket metotları, kullandıkları argüman ve aygıtlar farklılık arz etse de İslam coğrafyasında faaliyet yürüten İslami hareketlerin birçoğunun ortak paydası, İslami şeriatın uygulandığı bir yönetim kurma fikridir. Bu yönüyle faaliyet yürüttükleri coğrafyalar farklı olsa da idealleri benzerdir. Çalışmamıza konu olan Hizbullah'ın da İslam dünyasındaki İslami hareketlerle benzer bir düşünceye sahip olduğu söylenebilir.

20. yüzyılın son çeyreği, İslamcı hareketlerin ortaya çıkış, yükselişi ve gerileyişinin yaşandığı bir zaman dilimi olmuştur. Dinin özel yaşam alanına çekilmesi, modern dünyanın geri dönüşü olmayan kazanımı olarak kabul edilmeye başlandığı bir dönemde, İslami bir devlet kurmak isteyen, bu uğurda Kur'an üzerine and içen ve cihad talep eden siyasi hareketlerin ortaya çıkışı, doğruluğundan kuşku duyulmayan birçok yargının sarsılmasına sebep oldu.⁸ Kepel'in, İslamcı hareketlerin yükseliş ve gerileyiş dönemi olarak tanımladığı bu süreçte, İslam coğrafyasının farklı yerlerinde benzer idealler uğruna faaliyet yürüten birçok hareket ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir kısmı süreç içerisinde radikalleşirken bir kısmı da

---

⁷ İrfan Ahmad, *Hindistan'da İslamcılık ve Demokrasi -Cemaat-i İslami'nin Dönüşümü-*, çev. Uğur Gezen (İstanbul: Açılım Kitap, 2015), 34.

⁸ Kepel, *Cihat*, 11.

şiddetten uzak durmaya çalışarak alternatif kamusal alanlar oluşturarak hedefledikleri toplumu oluşturmaya çalışmışlardır.⁹

20. yüzyılda kurulan hareketlerden birisi de Türkiye Hizbullahı'dır. Türkiye Hizbullahı'nın kuruluş nedenleri arasında birçok neden sayılabilir. Hizbullah davasında yargılanan Cemal Tutar'ın verdiği savunmada bu konu ile ilgili detaylı bilgiler verilmektedir. Tutar, Hizbullah cemaatinin kuruluşunu anlatırken tarihi sebepler ve İslami yükümlülükler olarak iki başlık altında Hizbullah'ın kuruluş gerekçesini anlatmaktadır. Tarihi gerekçelerde özellikle cumhuriyetin ilanı ile beraber uygulanan politikalara sıklıkla atıfta bulunan Tutar, cumhuriyet ideolojisinin temelde İslam'a karşı olduğunu ifade etmektedir. Saltanatın ve Hilafetin kaldırılması, tevhid-i tedrisat kanunu, şapka kanunu, ezanın Türkçe okunması vb. uygulamaların İslam'a karşı yapıldığını söyleyen Tutar, takip eden yıllarda Cumhuriyetin Müslümanlara zulüm ettiğini dile getirmektedir. Tutar'a göre, "İslam'a ve Müslümanlara karşı savaş açan bir zihniyet karşısında münferit bir mücadelenin başarı şansı yoktur. Mutlak suretle örgütlenme ve İslami terminolojide cemaatleşme farzdır. İşte yukarıda sayılan nedenlerden dolayı, Hizbullah cemaatinin kuruması gerekli görülmüş ve kurulmuştur."¹⁰ şeklindeki ifadesiyle Hizbullah'ın kuruluşunun tarihsel gerekçesini açıklamıştır

Hizbullah'ın kurulduğu dönemde Müslümanların yaşadığı sıkıntılarla ilgili İsa Bagasi (Altsoy), *Kendi Dilinden Hizbullah* isimli kitabında¹¹, söz konusu dönemde İslami mücadele olarak nitelendirilen hareketler içinde faaliyet yürüten Müslümanlar, legal yollarla, rejimin kontrolünde ve onlara çizilen sınırlar içerisinde faaliyet yürütmekteydiler. İslami mücadele veren gruplar, rejimin belirlediği sınırlar içerisinde hedeflerine ulaşamayacağını, metotlarının yanlış ve gayr-i İslami olduğunu anladıklarını ifade etmektedir. İslami mücadelede takip edilecek yöntemlerin de İslami olması gerektiğini ifade eden Bagasi, İslami hareketlerin, İslam dışı uygulama ve yöntemlerle arzulanan hedeflere ulaşamayacaklarını daha bariz bir şekilde anlamaya başladıklarını belirtmektedir. Dolayısıyla yürütülecek mücadelede izlenecek yol ve yöntemlerin İslam'ın nasslarına uygun olması gerektiği fikri ön plana çıkmıştır.¹²

Öte yandan Hizbullah, İslami muhalefetin sağlıklı bir şekilde yürümesi ve arzulanan hedeflere ulaşması için organize bir şekilde hareket etmenin zorunlu olduğuna inanmaktaydı.

⁹ Bk. Ahmet Aktaş (ed.), *İslam Dünyasında Alternatif Düzen Talepleri* (Ankara: Hece Yayınları, 2021).

¹⁰ M. Hüseyin Yılmaz vd., *Hizbullah Ana Davası: Savunmalar* (İstanbul: Dua Yayıncılık, 2011), 115-128.

¹¹ Söz konusu kitap sadece Avrupa'da basılmıştır.

¹² İsa Bagasi, "Kendi Dilinden Hizbullah", *Hüseyini Sevdam* (Erişim 07 Şubat 2022).

Nitekim yukarıda adı geçen kitapta, bu konuda, Hizbullah'ın kurucuları için şu ifadelere yer verilmektedir:

“Cemaatsiz İslami mücadelenin verilemeyeceğine inandıkları için var olan bütün olumsuzluklara rağmen, Müslümanların o dönemde yaşadıkları sorunlara çözüm olabilecek, İslami faaliyetlerin heba olmasını önleyecek, mevcut başıboşluk ve kargaşa ortamı nedeniyle birçok samimi insanın dökülüp davadan uzaklaşmasının önüne geçebilecek; Müslümanları bu bunalım ve kargaşa ortamından kurtarıp sağlıklı ve sıhhatli İslami bir mücadele zeminine kavuşturabilecek yeni bir cemaatleşme sürecinin başlatılmasına inanıyor ve bu doğrultudaki çabalarını sürdürüyorlardı”.¹³

Hizbullah'ın kuruluşundaki temel hedef, en genel şekliyle, İslam'ın toplumsal hayatın her alanında hâkim kılmaktır. Hizbullah 2011 yılında yayınladığı Hizbullah Cemaati Manifestosu'nda böyle bir oluşumun temel hedefleri şu şekilde ifade edilmiştir: “İslami mücadelede ulaşılmak istenen hedef; Müslüman fert, Müslüman aile, Müslüman toplum ve nihayet İslam'ın toplumsal hakimiyeti ve İslami hükümetin tesisidir. Bu mücadele neticesinde tüm insanların tevhid inancını kabul etmeleri arzu edilmekte ve bunun için tebliğ ve davet yapılmakla beraber, aslolan İslami hakimiyeti sağlamaktır. Hizbullah Cemaati; İslami hükümete giden mücadele sürecinde, İslami tebliğ ve davetin önündeki engelleri kaldırmayı ve herkesin özgürce dini inancını yaşamasını hedefler.”

Hizbullah'ın kuruluş felsefesinde mevcut gayr-i İslami düzenin yerine İslami bir yönetim tesis etme ideali vardır. Bu hedefini, yayınladığı manifestonun 7. ve 9. maddelerinde açıkça belirtmektedir.

Madde 7–Hizbullah Cemaatinin nihai hedefi; bütün dünyada zulmün, şirkin, adaletsizliğin, sömürünün ve kula kulluğun olmadığı, insan fıtratı ve yaratılış gayesine uygun, teşri kaynağı olarak Kur'an-ı Mübin ve Sünneti esas alan İslami bir yönetimin tesisidir. Ancak kendisini, kendi toplumu ve mücadele alanına karşı birinci derecede sorumlu kabul eder.

Madde 9–Hizbullah Cemaati; İslam'ın hâkim olmadığı ve Kur'an'ı meşruiyetin kaynağı olarak kabul etmeyen tüm rejim ve yönetimleri gayri İslami olarak kabul eder. Gayri İslami yönetimlerde görev alan bireyleri ise özel konum ve amellerine göre değerlendirir. Tümünden tekfir anlayışını benimsemez.¹⁴

Hizbullah üyelerinin beyanatları ve bu iki maddeden hareketle, Hizbullah'ın, kurulduğu dönemde gayr-i İslami olarak gördüğü mevcut düzeni değiştirerek şariatın hâkim olduğu bir yönetim anlayışını tesis etmek için yola çıktığını söylemek mümkündür.

¹³ Bagasi, “Kendi Dilinden Hizbullah”.

¹⁴ “Hizbullah Cemaati Manifestosu”.

2. Mustazaflar Hareketi

Hizbullah'ın tarihinde dönüm noktalarından birisi, örgüte ait gizli belgelerin ele geçirilmesiydi. 1999 yılında Diyarbakır, Mardin ve Batman'da yapılan operasyonlarda ele geçirilen yaklaşık 20 bin sayfalık gizli belge¹⁵ ile 17 Ocak 2000 tarihinde gerçekleşen ve Hizbullah lideri Hüseyin Velioğlu'nun öldürüldüğü ve üst düzey iki yöneticinin yakalandığı Beykoz operasyonu sonucunda ele geçirilen dokümanlar, Hizbullah tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ele geçirilen arşiv, birçok örgüt üyesinin deşifre olmasına neden olmuştur. Hizbullah liderinin öldürülmesi ve örgüte yönelik belgelerin ele geçirilmesiyle yoğunlaşan operasyonlar sonucunda Hizbullah çok büyük darbe olsa da hiçbir zaman tam olarak ortadan kalkmadı.¹⁶ Uslu'ya göre,¹⁷ örgütün arşivlerinin ele geçirilmesinden sonra Hizbullah, bir taraftan kitap/dergi yayınlama ve web sayfaları tasarlama; diğer taraftan da örgütü Avrupa'dan yönetme gibi iki yönlü bir strateji benimsemiştir. Söz konusu bu yeni stratejiler, Hizbullah'ın yeni bir arayış içerisine girdiği şeklinde değerlendirilebilir.

Hizbullah'ın sivil alanda faaliyet yürütmeye başlamasını Beykoz operasyonunun bir neticesi olarak değerlendiren Kurt, "Beykoz operasyonunda ele geçirilen arşivden sonra Hizbullah'ın neredeyse tamamen deşifre olduğunu, sivil alana çıkmanın bir diğer nedenin deşifre olduktan sonra artık gizli bir yapılanma olarak faaliyet yürütme imkanları kalmaması olduğunu ifade eder.¹⁸ Hizbullah'ın sivil alanda faaliyet yürütmeye başlamasında, yeni faaliyet alanlarının kendilerine yeni fırsatlar sunmasının yanı sıra yıllardır şiddet ile anılan bir grubun söz konusu algıyı değiştirmeye yönelik bir çabası olarak da değerlendirilebilir.

Hizbullah, şiddet yıllarından sonra dernekleşme çabaları bağlamında 2004 yılında Mustazaflarla Dayanışma Derneğini (Mustazaf-Der) kurdu. Dernek tüzüğü'nün 3. maddesinde bu yapılanmanın amacı şu şekilde ifade edilmektedir:

Tabii insan haklarına, insan haysiyeti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak şekilde sınırlayan, ekonomik, sosyal, hukuki, psikolojik, kültürel, dini, ahlaki değerler ve eğitim haklarına yönelik fiili her türlü engelin kaldırılması için mücadele etmek. Mağdur, mazlum, Mustazaf ve muhtaç fertler ve aileler arasında yardımlaşma ve

¹⁵ Bülent Aras - Gökhan Bacık, "The Mystery of Turkish Hizbullah", *Middle East Policy* 9/2 (Aralık 2002), 152.

¹⁶ Süleyman Ozeren - Cécile Van De Voorde, "Turkish Hizbullah: A Case Study of Radical Terrorism", *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 30/1 (Mart 2006), 88.

¹⁷ Emrullah Uslu, "From Local Hizbullah to Global Terror: Militant Islam in Turkey", *Middle East Policy* 14/1 (2007), 136.

¹⁸ Mehmet Kurt, "'Güneydoğu'da Part-Time Cihada Gidip Gelen Hizbullah'tan Daha Radikal İslamcı Örgütler Var'" (Görüşmecisi: Hazal Özvarış, Görüşme 2015).

dayanışmanın sağlanabilmesi yasal ve tabii hukukla kabul edilen temel hakların savunulabilmesi için her türlü mücadeleyi vermek.¹⁹

Kurulduğu dönemde gerek kamuoyunda gerekse basında söz konusu derneğin Hizbullah üyeleri tarafından kurulduğuna yönelik yoğun değerlendirmelerin yapıldığı Mustazaf-Der'in, Hizbullah'ın sivil alanda yürüttükleri faaliyetler için çatı bir yapılanma vazifesi gördüğünü söylenebilir. Hizbullah, kurduğu dernek aracılığıyla, gizli ve şiddete bulaşan bir yapılanma yerine açık, sivil ve yasal bir çerçevede hareket eden bir yapılanma olarak kendisini ifade etmiştir. Dernek, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde düzenlediği "kutlu doğum" etkinlikleri ile dikkatleri üzerine çekti. Özellikle Danimarka'da İslam peygamberine yönelik karikatürlerin yayınlanması üzerine Diyarbakır'da düzenlenen ve yaklaşık 130 bin kişinin katıldığı protesto gösterisi, Mustazaf-Der'in ismini ön plana çıkardı. Çakır²⁰, Hizbullah tabanının Diyarbakır'da geniş katılımı düzenlediği bu gösterilerin, Türkiye'de Hizbullah'ın ortadan kaybolduğu yönündeki yanlış algıyla yüzleşmeyi beraberinde getirdiğini ifade eder.

Mustazaflar ile Dayanışma Derneğinin 2004 yılında başlayan faaliyetlerine yönelik 25 Ağustos 2008 tarihinde Diyarbakır 2. Asliye Hukuk Mahkemesinde dava açılmıştır. Mustazaf-Der'in kapatılmasına yönelik Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından hazırlanan iddianamede, söz konusu derneğin; Hizbullah'ın cezaevinden çıkan örgüt mensupları liderliğinde Diyarbakır'da dernek adı altında örgüt üyelerini bir araya getirerek örgütsel bütünleşmeyi sağlama, örgüt üyelerinin ihtiyaçlarını karşılama, belirlenen stratejiler çerçevesinde propaganda faaliyetleri yürütme ve eleman temin etme amacıyla kurulduğu ifade edilmiştir. Dava, 09 Şubat 2010 tarihinde sonuca bağlanmış olup; derneğin tüzüğünde belirtilen amaç dışında; "Mevcut anayasal düzeni yıkarak şer'i esaslara dayalı teokratik bir devlet kurmayı amaçlayan yasadışı Hizbullah terör örgütünün amacı doğrultusunda faaliyetlerde bulunduğu, davalı derneğin yasalara ve uluslararası sözleşmelerle hüküm altına alınan dernek kurma özgürlüğünü, demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullandığı, böylelikle amacının kanuna aykırı hale geldiği anlaşıldığından temyiz yolu açık olmak üzere Mustazaflar ile Dayanışma Derneği'nin Feshine" kararı verilmiştir.²¹

¹⁹ Hulusi Şentürk, *İslâmcılık: Türkiye'de İslâmî Oluşumlar Ansiklopedisi* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2019), 351.

²⁰ Ruşen Çakır, "The Reemergence of Hizbullah in Turkey", *The Washington Institute* (2007), 13.

²¹ Muhammed Suad Çelen, *Eylemleriyle Türkiye Hizbullah'ı ve Legalleşme Süreci* (İzmir: Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 122.

Derneğin kapatılmasındaki gerekçe, Derneğin illegal bir yapılanma olan Hizbullah'ın amacı doğrultusunda faaliyette bulunmasıydı. Bu kapatma kararından sonra yaklaşık 30 bin kişinin katılımıyla Diyarbakır'da Ahde Vefa Mitingi düzenlendi. 28 Mayıs tarihinde yapılan bu mitingde, Hizbullah'ın yeni bir oluşum içerisinde faaliyetlerini yürüteceğinin sinyalleri verildi. Söz konusu mitingde, kapatılan Mustazaf-Der'in Başkanı Hüseyin Yılmaz, bu süreçten sonra yeni bir siyasi oluşumun kurulacağını ve Mustazaflar Hareketi olarak faaliyetlerini sürdüreceği ifade etmiştir. Bu ifadeler, ileride kurulacak olan siyasi partinin de ilk işareti olarak değerlendirilebilir.

3. Siyasal Sisteme Eklemlenme: Hür Dava Partisi (Hüda-Par)

Hizbullah'ın, parti kurma sürecinden önce kendi tabanını bu konuda ikna etme adına bir çaba sarf ettiğini görmek mümkündür. Bu kapsamda kurumsallaşmanın gerekliliğine dair Abdülkadir Turan'ın 5 bölümden oluşan *Siyasette Alternatif Olmak* isimli bir yazı dizisi kaleme aldığını görmekteyiz. Turan'ın yazı dizisi Hizbullah'a yakınlığı ile bilinen haftalık haber siteleri ve gazetelerde yayınlanmıştır. Söz konusu yazı dizisinin *Siyasette Alternatif Olmak 1* isimli bölümünde, "Siyasette yeni bir oluşumun, bir ihtiyacın ürünü olduğunu ifade eden Turan, "Bu ihtiyacı kendine hissettirmek; her dönem yalnız bırakılmış, kimsesizliğe terk edilmiş, sesi bastırılmış, görüntüsü çarpıtılmış, talepleriyle alay edilmiş, acılarından keyif alınmış, başarısı kıskançlık içinde örtbas edilmiş, başkalarının hanesine yazılmış, kardeşlerine verdiği destek karşılıksız bırakılmış bir camia için sağlıklı bir tefekkür söz konusu olduğunda zor olmayacağını ancak bunun yeterli olmadığını belirtmektedir."²² Hizbullah'a yakınlığı ile bilinen Hürseda Haber isimli sitede yayınlanan *Siyasette Alternatif Olmak 4* isimli bölümünde de siyasi anlamda kurumsallaşmanın önemine değinen Turan, mevcut siyasal yapıdaki bazı uygulama ve düzenlemeleri reddettiğini bazılarını da doğru bulduğunu ve bu konuda topluma tutarlı izahların yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Siyasette alternatif olmanın, mevcut olan sistemi reddetmek ve yerine daha iyisini önermekle mümkün olduğunu, bunun da ancak sağlam bir kurumsal yapı içerisinde gerçekleşebileceğini ifade etmektedir.²³

Hüda-Par'ın kuruluş nedenlerine baktığımızda, kapatılan Mustazaflar Hareketi Başkanı Hüseyin Yılmaz, katıldığı bir programda kendisine yöneltilen *sizi parti kurmaya sevk eden nedenler nelerdir, hangi ihtiyaca binaen kuruldu bu parti?* şeklindeki soruya Yılmaz; bu

²² Abdülkadir Turan, "Siyasette Alternatif Olmak-1", *Doğruhaber Gazetesi* (2013).

²³ Abdülkadir Turan, "Siyasette Alternatif Olmak - 4", *Hürseda Haber* (2013).

nedenleri üç başlık altında değerlendirebiliriz: Birincisi, kendi camiamızın ihtiyacıdır. Mustazaflar camiasının gelmiş olduğu kitleselleşme ve etki boyutu göz önüne alındığında bu hareketin siyasal alanda bir temsilcisinin olmaması bir eksiklikti. Meydanlarda yüz binleri toplayacak gücü olan bir hareketin muhakkak siyasal alanda da temsil edilmesi gerekiyordu. İkincisi, bölgesel ihtiyaçlar. Bölgemizde özellikle muhafazakâr insanların temsil edilme sorunu var. Kimse bu insanların taleplerini göz önüne almıyor. Biz bu boşluğu da doldurmak amacıyla parti kurduk. Üçüncüsü ise Türkiye çapında ötekileştirilen, dışlanan birçok kesim var. Siyaseten temsil edilmiyorlar. Biz bunları da temsil etmek adına bu yola çıktık.” diyerek cevap vermiştir.²⁴ Hüda-Par'ın kuruluş aşamasında parti sözcüsü olan Said Şimşek ile yapılan mülakatta, Şimşek, kendilerini parti kurmaya sevk eden nedenleri; Mustazaf-Der'in kapatılmasından sonra yönetim merkezli yaşanan mağduriyetlere karşı siyasal anlamda mücadele verecek bir organizasyonun olmayışı, dolayısıyla kendi kitlelerinin buna ihtiyaç duyması; ülke idaresine etki etme isteği; Kürtlerin temsil edilememe sorunu; İslamı referans alan ve sorumluluk mücadelesi veren bir partinin olmayışı ve İslam coğrafyasının içinde bulunduğu durum²⁵ şeklinde sıralamıştır.

Gerek Yılmaz'ın gerekse Şimşek'in ifadelerinden hareketle; böyle bir yapılanmanın ortaya çıkmasında Hizbullah tabanının yeni bir yapılanma ile toplumsal alanda daha aktif olma isteği, Hizbullah'ın üst düzey kadrolarının, kitlesel anlamda ulaştıkları desteği siyasal alana kanalize etme arzusu ve siyasal alanda yapılacak yeni bir atılım ile Hizbullah'ın kendi tabanını konsolide etme isteğinin etkili olduğunu söylenebilir.

Hüda-Par'ın kuruluş sürecinde üzerinde durulan konulardan birisi de söz konusu partinin Hizbullah'ın siyasal kanadı olup olmadığı konusudur. Bir televizyon programına parti sözcüsü sıfatı ile katılan Said Şimşek, “Hizbullah cemaati yapısal olarak bir değişime uğradı diyemeyiz. Yani Hizbullah parti kurmadı. 2000 yılından sonra dernekler aracılığıyla faaliyet yürüten kişilerin çoğunlukta olduğu ve içerisinde Hizbullah davasından yargılananların da bulunduğu kişiler tarafından kurulan bir parti dememiz daha doğrudur. Hüda-Par, Hizbullah'ın partileşen bir yapısı değildir.”²⁶ diyerek, Hüda-Par'ın Hizbullah'ın yapısal değişimi olarak algılanmaması gerektiğini ifade etmişti.

---

²⁴ “Türkiye'nin Nabızı”, <https://www.youtube.com/watch?v=vjyd-5hnpCs>.

²⁵ Tuğba Yaşaroğlu, *Transformation Kurdish Islamist: The Case of Free-Cause Party of Turkey* (İstanbul: Şehir Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015), 123.

²⁶ “Hür Dava Partisi Tüzüğü”, Aralık 2012, 11.

Mustazaflar Hareketinin başkanlığını yürütmüş ve aynı zamanda Hizbullah davasında avukatlık yapan Hüseyin Yılmaz, katıldığı bir televizyon programında kurulan bu partinin Hizbullah ile ayrı olduğunu ifade etmiştir. “Daha önce dernek olarak yürüttüğümüz faaliyetler ihtiyaçlarımızı karşılayamadığı için partileşme sürecine girdik” diyen Yılmaz, Hizbullah’ın içerisinde bizim partiye gönül veren insanların varlığı partimizin Hizbullah partisi olduğu anlamına gelmez diyerek farklı bir oluşum olduğunu ifade etmiştir.

3 Kasım 2014 tarihinde Fadime Özkan tarafından Zekeriya Yapıcıoğlu ile yapılan röportajda²⁷ kendisine yöneltilen Hüda-Par ile Hizbullah arasında nasıl bir bağ var? Sorusuna Yapıcıoğlu, “Organik bir ilişkimiz yok. Tabanlarımız kesişiyor, aynı geleneklerden geldiğimiz için bazı olaylara bakışımız benzer olabilir, tabanlarımız kesişiyor olabilir ama biz Hizbullah’ın siyasi kanadı değiliz.” şeklinde cevap vermiştir. Hüda-Par’ın, Hizbullah’ın siyasi uzantısı olmadığı, sadece tabanlarının kesiştiği ifade edilse de aralarındaki bağlantının sadece taban kesişmesiyle sınırlı olmadığı söylenebilir. Zira, Hüda-Par Tüzüğü’nün, partinin amacını açıklayan ikinci maddesindeki; “Toplumunu sisteme değil, sistemi toplumun inanç değerleriyle uyumlu hale getirmek.” ifadesi, Hizbullah’ın şeriata dayalı bir siyasal rejim istemi ile örtüşmektedir. Dolayısıyla parti yetkililerinin ifade ettiği gibi sadece tabanların kesişmesi değil aynı zamanda amaçların da kesiştiğini söylemek mümkündür.

Parti sözcüsü her ne kadar aralarında bir bağ olmadığını ifade etse de Hizbullah ve Hüda Par arasındaki girift ilişki reel politik bir gerçekliktir. Öte yandan toplumun büyük bir kesiminin nezdinde de Hüda-Par Hizbullah’ın siyasi kanadı olarak görülmektedir. Zaten parti yöneticilerinin, illegal bir yapılanmanın devamı veya siyasal kanadı olduklarını ifade etmelerini beklemek de pek gerçekçi olmayacaktır. Öte yandan partideki aktörlere baktığımızda bu kişilerin Hizbullah ile yakın ilişki içerisinde olduğunu görebilmekteyiz. Partinin farklı kademelerinde görev alan kişilerin Hizbullah davasında yargılandığı, bazılarının bu kapsamda cezalar aldığı da göz önüne alındığında, Hizbullah ile Hüda-Par arasındaki ilişkinin yöneticilerinin ifade ettiğiyle sınırlı bir ilişki olmadığı söylenebilir. İlerleyen süreçte partinin Hizbullah’ın tabanına hitap etmesi de bu ilişkinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

²⁷ Zekeriya Yapıcıoğlu, “İşid Bizi Tekfir Ediyor Pkk da Bahane Ediyor” (Görüşmecisi: Fadime Özkan) (Erişim 07 Şubat 2022).

Kemalizm ve Apoizm'e karşı bir hareket olarak ortaya çıktığını ifade eden Hüda-Par, siyaset sahnesine çıktığında, bölgedeki siyasal dengeyi köklü bir şekilde değiştirebileceği ifade edilmekteydi. Hüda-Par bir taraftan İslami değerlere diğer taraftan da Kürt kimliğine vurgu yapan bir siyaset tarzı benimsemiştir. Bu siyaset ile hem dindar Kürtlere hem de BDP/HDP'ye oy veren laik-milliyetçi Kürtlere hitap etmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Ancak, Hüda-Par'ın Hizbullah'ın siyasal yapılanması olarak görülmesi, Hizbullah'ın da özellikle 1990'lı yıllarda PKK ile yaşadığı çatışmalar, milliyetçi Kürtlerin bu partiye karşı mesafeli olmasına neden olmuştur. Hüda-Par'ın İslami değerlere atfla yürüttüğü siyasetten Adalet ve Kalkınma Partisinin etkileneceği düşünülmekteydi. Zira bölgedeki muhafazakâr seçmenin büyük bir kısmı Adalet ve Kalkınma Partisi'ne oy vermektedir. Hüda-Par'ın İslami değerlerin yanı sıra Kürt kimliği vurgusu yapması ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin de son yıllarda daha devletçi bir çizgide siyaset yürütmeye başlamasının, bölgedeki muhafazakâr Kürt seçmenin Hüda-Par'a oy vermesiyle sonuçlanabileceği öngörülmekteydi.²⁸ Ancak seçim sonuçlarına bakıldığında, bölgedeki siyasi dengelerin değişebileceği yönündeki öngörülerin doğru çıkmadığını söylemek mümkündür. Başka bir deyişle Hüda-Par, bölgedeki siyasal dengeleri derinden etkileyecek bir başarı gösterememiştir.

Hüda-Par, Mart 2014 tarihinde yapılan yerel seçimlerde, bazı merkezlerde kendi adayları ile seçime girmiştir. Seçim çalışmaları kapsamında yapılan faaliyetlerden Diyarbakır mitingini yerinde görme fırsatımız olmuştu. Söz konusu mitingin büyük bir coşku ile gerçekleştirildiğini gözlemledik. Bu durumu bir gövde gösterisi olarak değerlendirmek mümkündür.

Hüda-Par, 2014'teki yerel seçimlerde, toplumsal taban anlamında diğer illere göre daha güçlü olduğu Diyarbakır'da toplam oyların %4,6'sını alarak üçüncü parti olmuştur. Türkiye genelinde ise toplam oyların %0,20'sini almıştır. Seçime girdiği hiçbir merkezde ilk parti olmayı başaramamıştır. Diyarbakır ve Batman'da üçüncü, Muş ve Bingöl'de ise dördüncü parti olmuştur. 2015 yılının haziran ayında yapılan seçime bağımsız adaylarla giren Hüda-Par hem haziran ayındaki seçimde hem de hükümetin kurulamaması üzerine kasım ayında yapılan seçimde meclise herhangi bir milletvekili gönderememiştir.

---

²⁸ Alakbar Raufoğlu, "Turkey: Islamist Kurds Enter Politics to Divide Akp, Bdp Electorate in the Southeast", *Foreign Policy Journal* (31 Ocak 2013).

2018 yılındaki genel seçimlere tüm Türkiye’de tam liste halinde katılan Hüda-Par, Diyarbakır ve Batman’da ise bağımsız adaylar ile katılmıştır. Diyarbakır’da Partinin genel başkanı Zekeriya Yapıcıoğlu bağımsız aday olarak desteklenirken; Batman’da ise genel başkan yardımcısı Aydın Gök bağımsız aday olarak desteklenmiştir. Diyarbakır’da Zekeriya Yapıcıoğlu oyların %4.43’ünü (37.753) alırken; Batman’da Aydın Gök oyların %5,46’sını (15.998) almıştır.

Hüda-Par bölgede yeni bir siyasal aktör olarak ortaya çıktıktan sonra, özellikle “çözüm süreci” olarak nitelendirilen süreçte kendilerinin de muhatap alınmasını talep etmiştir. Örneğin parti başkanı Hüseyin Yılmaz, “Biz de şiddetin bitmesini istiyoruz. Ancak hükümetin BDP ve PKK’yı bütün Kürtlerin tek temsilcisi olarak görmesi yanlıştır. Ben de Kürd’üm ama benim PKK ile bir ilişkim yok. PKK nasıl benim sözcüm olabilir ki!” diyerek, çözüm sürecinde kendilerinin de muhatap olarak kabul edilmesini ve bu sürece kendilerinin de dahil edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²⁹ Ancak söz konusu bu talebin karşılanmadığını söyleyebiliriz. Öte yandan, Hüda-Par’ın katıldığı seçimlerde aldığı sonuçlara bakıldığında, bölgedeki siyasal ortam ve partilere alternatif olabilecek bir güce ulaşmadığını söylemek mümkündür.

4. Siyaset Sahnesine Çıkıştaki Fikirsal Dönüşüm ve Sonuçları

Hizbullah’ın kurulduğu süreçte mevcut siyasal yapı içerisinde parti olarak faaliyet yürütme düşüncesi yoktu. Daha önce de değinildiği üzere mevcut düzenin gayr-ı İslami olduğu ve dolayısıyla hiçbir şekilde bu sisteme dâhil olunmaması gerektiği düşüncesi ön plandaydı. Hizbullah, İslami düzene gayr-ı İslami yol ve araçlar ile ulaşılmasının mümkün olmayacağını savunuyordu. Hizbullah’a göre mevcut düzen tağuti bir rejimdi. Dolayısıyla mevcut sistemi reddediyordu. Sempatizanlarının da oy kullanarak bu sisteme dâhil olmasını istemiyordu.

Ahmet Taşgetiren, Hizbullah tabanının siyasal anlamdaki fikri değişimin ilk sinyallerini 2007 yılındaki seçimlerde görmenin mümkün olduğunu belirtir. Taşgetiren, Hizbullah tabanının cemaatleşme ve legal alanda örgütlenmenin getirdiği etkiyle beraber AK Parti’ye destek verdiğini ve 2007 seçimlerinde güçlü bir şekilde sandığa gittiğini ifade etmektedir. Ona göre, Hizbullah’ın sistem ve sistemi aracı olan siyasal partilere karşı

²⁹ Sibel Utku Bila, “Islamist Kurdish Group Seeks Role In Southeast Turkey - Al-Monitor: The Pulse of the Middle East”, *Al-Monitor* (07 Nisan 2013).

yürütülen muhalefet, 2007 yılındaki seçimlerde oy kullanmayla kırılmıştır.³⁰ Bilindiği üzere Hizbullah, mevcut sistemi gayri-i İslami yani tağuti bir sistem olarak değerlendirmekte ve mevcut siyasal partileri de bu sistemin birer parçası olarak gördüğü için onlara karşı sert bir şekilde muhalefet etmektedir. Hizbullah, bu sistemde oy kullanmayı bile uygun görmemektedir.

Hizbullah'ın siyasal evrimini dernekleşmeye gidildiği yıllara kadar götürmek mümkündür. Şiddet ile beraber anılmaya başlanan Hizbullah, dernek kurarak kendisine yeni bir faaliyet alanı açmaya çalıştı. Bu dernekleşme faaliyetleri aslında siyasi partiye giden yolda ilk adım olarak kabul edilebilir. Zira parti sözcüsü Said Şimşek katıldığı bir TV programında kendisine yöneltilen bir soru üzerine, Hüda-Par'ın geçmişinin kurdukları ilk derneğe dayandığını ifade etmiştir. Hizbullah'ın yayınladığı Hizbullah Cemaatinin manifestosunun genel esaslar bölümündeki 5. Madde, Hizbullah'ın farklı yol ve araçlarla faaliyetlerini sürdürceğine işaret ediyor.

Madde 5- Hizbullah Cemaati; içinde bulunduğu ortam ve şartları gözeterek, faaliyetlerinde ihtiyaç duyduğu ve çağın gerektirdiği her türlü meşru vasıtayı kullanır. İslami hedeflere ancak meşru vasıtalarla ulaşılması gerektiğine inanır. Gayri İslami yol ve vasıtalara tevessül etmez. Hedef, yol ve yöntemlerinde nebevi çizgiyi esas alır.³¹

Burada ifade edilen “çağın gerektirdiği her türlü meşru vasıtayı kullanır” ifadesi aslında siyasi parti olarak da faaliyet yürütebileceği şeklinde yorumlanabilir. Ancak devamında “gayri-i İslami yol ve vasıtalara tevessül etmez” ve 9. Maddedeki “Hizbullah Cemaati; İslam'ın hâkim olmadığı ve Kur'an'ı meşruiyetin kaynağı olarak kabul etmeyen tüm rejim ve yönetimleri gayri İslami olarak kabul eder. Gayri İslami yönetimlerde görev alan bireyleri ise özel konum ve amellerine göre değerlendirir.” ifadeleri mevcut sistemdeki gibi bir parti kurulmasıyla tezatlık teşkil ediyor.

Hizbullah'ın manifestosundaki ifadeler ile siyasi parti kurma faaliyetleri birbiri ile çelişmektedir. Hizbullah siyasal parti kurarak aslında kuruluşundan beri ortaya koyduğu çizgiye uymayan bir icraat ortaya koymuştur. Bu tezatlık Hizbullah içerisinde bazı rahatsızlıkları doğurmuştur.

Kurt'un Hizbullah üyelerine dayandırarak aktardığı bilgilere göre, Beykoz Operasyonu'nu takip eden birkaç yılda Hizbullah'tan kopuşlar yaşanmıştır. Hizbullah'ın

³⁰ Ahmet Taşgetiren, “Hizbullah ve Siyaset Raporu”, *Aksiyon* 940 (2012).

³¹ “Hizbullah Cemaati Manifestosu”.

yeniden yapılanma sürecine girdiği 2003 ve Mustazaflar Derneği'nin kuruluşuyla başlayan yeni süreçte Hizbullah, sivil alanda yürüteceği faaliyetler ile bir toplumsal dönüşüm sağlamayı hedeflemiştir. Sivil alanda faaliyet gösterme kararı cezaevlerinde tartışılmış ve 2003 yılında bazı salıverilmelerin ardından hayata geçirilmiştir. Elbette bu dönüşüm hiçbir tartışma ve gerilim yaşanmaksızın gerçekleşmemiştir. Legal alandaki faaliyetlere, daha selefi eğilimli değerlendirmeler nedeniyle karşı çıkan kitlenin ana gerekçesi, tağuti bir devletin kurumlarından faydalanmanın ve legal alanda faaliyet göstermenin İslami açıdan uygun olmadığı yönündedir. Yöntemin dönüşümü ve legalleşmeye cezaevlerindeki Hizbullah hükümlüleri tarafından getirilen eleştirinin, Hizbullah içerisinde çok köklü bir kopuşa neden olduğunu söylemek güçtür. Hizbullah'tan kopuşlarda, daha önce Arapça ve dini ilim tahsil etmek üzere başta Mısır olmak üzere bazı Arap ülkelerine gönderilen bazı Hizbullah üyelerinin, gittikleri ülkelerde Selefi hareketlerin etkisi altına girmesi ve bunun sonucu olarak Hizbullah'la ideolojik bir ayrışma sürecini başlatması etkili olmuştur. Bu süreç Hizbullah bağlantılı olduğu iddia edilen derneklerin, legal alanda faaliyet göstermesiyle görünür hale gelmiş ve politik parti kurma aşamasında kopuşla sonuçlanmıştır.³²

Hizbullah tabanının partileşmesi, sadece kendisinden ayrılanlar arasında değil; kendi içinde de tartışmaları beraberinde getirmiştir. Özellikle Hizbullah davasından dolayı hapiste bulunan mahkûmlardan bazıları partileşmeyi, uğruna savaştıkları ideallerden bir sapma olarak değerlendirmişlerdir. Hüda-Par'ın, "İslami davayı ulaştırma ve tebliğ" amacını kolaylaştıran bir araç olduğunun sıklıkla ön plana çıkarılması, söz konusu içsel eleştiriyi bertaraf etme çabasının bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Söz konusu vurgu, 2014 yılındaki yerel seçimlerden önce yapılan mitinglere de yansımıştır.³³

İç muhalefet sonucunda çok büyük bir oranda olmamakla beraber, Hizbullah'tan ayrılımlar da yaşanmıştır. Bu ayrılıklarda "Hizbullah'ın yıllarca savunduğu fikirlere muhalif bir anlayışa kaydığı" şeklindeki düşünce etkili olmuştur. Öte yandan bazı üyelerinin Hizbullah aracılığıyla gerçekleştirmeyi umduğu yeni düzen inşasının artık bu yapılanma altında yapılamayacağına inanmaları da bir diğer etken olarak değerlendirilebilir.

³² Mehmet Kurt, *Din, Şiddet ve Aidiyet: Türkiye'de Hizbullah* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 127-134.

³³ Kurt, *Din, Şiddet ve Aidiyet*, 79.

5. Hizbullah ve İlimlaşma

İlimlaşma birden fazla şekilde tanımlanabilir. Kişi bazlı olabileceği gibi grup bazlı bir ilimlaşmadan da bahsedilebilir. İlimlaşmadan bahsedebilmek için, geçmişle kıyas yapabileceğimiz bir referans noktasına ihtiyaç vardır; zira ilimlaşma, geçmişten bir farklılaşmayı ifade etmektedir.

İlimlaşma teorisi, temel olarak kurumsal ve örgütsel faktörlerin, radikal partilerin davranışlarını nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır. Davranışsal ve ideolojik olarak ikiye ayrılan ilimlaşmada, ilk etapta davranışsal düzeyde başlayan ilimlaşmayı ideolojik ilimlaşma süreci takip eder.³⁴ İdeolojik ılımlılığı, bir hareketinin radikal hedeflerin terk etmesi, ertelenmesi veya revize etmesi olarak tanımlayan Wickham, bunun üç yönü olduğunu vurgular. Birincisi, İslamcı liderlerin ve grupların ekonomi veya dış politikadan ziyade iç politikanın örgütlenmesi ile ilgili belirtilen pozisyonlarını ifade eder. İkincisi, bir muhalefet liderinin veya grubunun geçmişteki konumlarına göre belirtilen görüşlerindeki değişikliği ifade eder. İlimliliği bu şekilde tanımlamak, ideolojik başlangıç ve bitiş noktalarına bakılmaksızın bir muhalif grubun platformundaki önemli değişiklikleri izlemeyi mümkün kılar. Üçüncüsü, sorunlu alanlarda ilimlaşma düzensiz olabilir. Tek bir grup bazı konularda ılımlı bazı konularda da radikal bir pozisyon alabilir ve zaman içinde düzensiz bir ılımlılığa (veya radikalleşmeye) maruz kalabilir.³⁵

Buradan hareketle, ilimlaşmayı; bir kişi, grup, siyasal yapı ve organizasyonun, kendi geçmişi ile kıyaslandığında daha yumuşak bir dile ve eylemsel yapıya doğru evrilmesi olarak tanımlamak mümkündür. Söz konusu siyaset olduğunda, bir partinin mevcut siyasal sisteme karşı duruşunda gerek söylem gerekse eylem bazında kendi geçmişine kıyasla daha ılımlı bir muhalefet tarzı benimsemesidir. Mevcut sistemi tamamen reddedip onu devirmeye çalışarak, yerine yeni bir siyasal yapı inşa etme hedefi radikal bir duruş olarak kabul edildiğinde; bu hedeften vazgeçip, sistemi dönüştürmeye çalışmak ilimlaşma olarak değerlendirilebilir. Bir organizasyonun, şiddeti bir araç olarak kullanmayı bırakıp diyalog ile hedeflerine ulaşmaya çalışmasını ilimlaşma olarak ifade etmek mümkündür.

---

³⁴ Güneş Murat Tezcür, "The Moderation Theory Revisited: The Case of Islamic Political Actors", *Party Politics* 16/1 (2010), 72.

³⁵ Carrie Rosefsky Wickham, "The Path to Moderation: Strategy and Learning in the Formation of Egypt's Wasat Party", *Comparative Politics* 36/2 (2004), 206.

İlimlaşma tezi ile ilgili literatürün büyük çoğunluğu, daha önce dışlanmış olan grupların sisteme girmesi, daha radikal taktiklerden vazgeçmesi ve “oyunu kuralına göre oynamak” için kurumların ve siyasi fırsatların ne gibi teşvikler sunduğunu vurgulamaktadır.³⁶ Hizbullah söz konusu olduğunda, dışlanmadan ziyade, radikal taktiklerden vazgeçilmesi ve legal argümanlarla hedeflerine ulaşmaya çalıştığını söylemek mümkündür.

Mustazaf-Der’in kapatılmasından sonra yapılan mitingde ilk işareti verilen siyasallaşma çabaları, 2012 yılının aralık ayında içişleri bakanlığına yapılan başvuru ile somut bir aşamaya geçilmiş ve Hür Dava Partisi adında bir parti kurulmuştur. Bu durum aslında radikal bir dönüşüm olarak değerlendirilebilir. Zira kurulduğu ilk günden beri mevcut sistemin gayr-i İslami olduğunu ve bu sistemle hiçbir şekilde ilişki içerisinde olunmaması gerektiği fikrini savunan Hizbullah, gelinen noktada siyasal sisteme dahil oluyordu. Hizbullah, yıllarca tağuti bir sistem olarak gördükleri mevcut demokratik düzene parti kurarak dahil olmaya başlamıştır. Daha önce üyelerinin oy kullanmalarına bile müsaade etmeyen bir yapı, şimdi kendi partisini kurup siyaset sahnesinde faaliyet yürütmeye başlamıştır.

Hüda-Par’ın kurulması, Hizbullah’ın ılımlaşması olarak değerlendirilebilir. Kuruluş aşamasında katı bir şekilde sistemi eleştiren ve hiçbir suretle sisteme dahil olmayı kabul etmeyen Hizbullah’ın artık daha ılımlı bir tavır içerisinde faaliyet yürüttüğü söylenebilir. Hizbullah’ın ılımlaşma süreci siyasi partinin kurulmasından daha önceye dayanmaktadır. 2002 yılında silahlı eylemlerine son verdiğini açıklaması, bu ılımlaşma sürecinin ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Bu tarihten sonra Hizbullah tabanının dernek gibi legal yapılar çerçevesinde faaliyet gösterdiğini görülmektedir. Kurulduğu dönemden 2000’li yılların başına kadar daha radikal söylemlere sahip olan Hizbullah’ın geçmişle kıyaslandığında daha ılımlı bir dil kullandığı görülmektedir. Örneğin, daha önce Türkiye’deki mevcut siyasal düzenin gayr-İslami yani tağuti bir sistem olduğunu, bu sistemin yıkılıp yerine şeriata dayalı yeni bir sistemin kurulması gerektiği ifade edilirken; günümüzde mevcut sistemin içerisinde bir siyasal parti ile faaliyet yürütülmektedir. Yine daha önce İslami bir devrim hedeflenerek mevcut sisteme açıktan bir cephe alınırken; gelinen noktada sisteme dahil olarak daha dolaylı bir yöntemle sistemi değiştirme hedeflenmektedir. Örneğin daha önce sistemin tamamının

³⁶ Jillian Schwedler, “Can Islamists Become Moderates? Rethinking the Inclusion-Moderation Hypothesis”, *World Politics* 63/2 (Nisan 2011), 352.

gayr-ı İslami olduğunu ve dolayısıyla İslami bir inkılap ile devrilişip yerine şeriatı dayalı bir sistemin kurulması gerektiği ifade edilirken; dernekleşme ve partileşme ile birlikte sistemin kökten değiştirilmesinden ziyade onu toplumun değerleriyle uyumlu hale getirme hedeflenmektedir. Hizbullah, sistemle açıktan çatışmak ve kökten bir değişim talebi yerine mevcut düzen içerisinde İslami değişiklik arama yolunu tercih etti diyebiliriz.

İlimlaşma konusu tartışıldığında, ılımlı davranmanın sadece politik sisteme katılmayı ve şiddetten kaçınma anlamına geldiği şeklinde bir genel varsayım olduğunu ifade eden Hwang, bunun aslında sorunlu bir yaklaşım olduğunu belirtir. Ona göre bu varsayım ile ilgili sorun, kendi hedefleri için siyasi sistem içerisinde faaliyet yürüten tüm parti ve örgütleri "ılımlı"; şiddeti kullanmak isteyen partileri ise radikal olarak tanımlamadır. Hwang'a göre, bazı partiler siyasi sistem içerisinde faaliyet yürütürler de devrimci bir değişim isteyebilirler. Yani yöntemleri "ılımlı" olsa da hedefleri radikal olabilir.³⁷ Buradan hareketle, Hizbullah'ın siyasi sistem içerisinde faaliyet yürütmesiyle yöntem açısından bir ilimleşme yaşansa da Hizbullah'ın hedefleri açısından aynı durumun yaşanmamış olması ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Sonuç

Türkiye Hizbullah'ı ortaya çıktığı dönemde İslami bir yönetim anlayışını tesis etme gayesi ile yola çıkmış bir yapılanmadır. İslam coğrafyasındaki diğer hareketler ile ortak paydası şeriat ile yönetilen İslami bir düzen arayışındır. Kurulduğu tarihte İran'da İslam devriminin gerçekleşmiş olması diğer İslam ülkelerindeki hareketlerde olduğu gibi Türkiye Hizbullah'ı için de ayrı bir motivasyon kaynağı olmuştur. Ancak Türkiye'nin kendi iç dinamikleri ile İran'daki dinamiklerin farklı olması Hizbullah'ın devrim beklentisini engellemiştir.

Hizbullah'ın tarihsel süreci göz önüne alındığında, Hizbullah'ın bir değişim yaşadığını söyleyebiliriz. Süreç içerisinde şiddet olayları ile gündeme gelen bu yapı hem kendi içinde hem de dışındaki bazı grup ve örgütler ile çatışmaya girmiştir. Söz konusu çatışmalar özellikle 1990'lı yıllarda yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla 1990'lı yıllar, Hizbullah'ın şiddet sarmalına girdiği dönemler olarak kayda geçmiştir.

---

³⁷ Julie Hwang, "When Parties Swing: Islamist Parties and Institutional Moderation in Malaysia and Indonesia", *South East Asia Research* 18/4 (Aralık 2010), 635.

Hizbullah için en köklü değişim Beykoz operasyonunda örgüt arşivinin büyük bir kısmının ele geçilmesi ile başlamıştır. Birçok üyesinin deşifre olması ve örgütün eylemlerinden dolayı kamuoyunda oluşan algı, Hizbullah'ın politikalarında değişikliğe gitmesine neden olmuştur. 2002 yılında silahlı eylemlerine son verdiğini açıklayan örgüt, sivil alanda faaliyetlerini yoğunlaştırmak adına dernek faaliyetlerine başladı. Bu kapsamda Mustazaflarla Dayanışma Derneği kuruldu. Bir süre sonra Mustazaflar Hareketi olarak isim değiştiren dernek daha sonra Hizbullah ile bağlantılı olduğu gerekçesi ile kapatıldı. Derneğin kapatılmasından sonra yapılan mitingde siyasallaşmanın ilk işaretleri verilmiştir. 2012 yılının aralık ayında İçişleri Bakanlığına siyasi parti kurmak adına başvurulmuş ve Hür Dava Partisi kurulmuştur. Bu parti, Hizbullah'ın siyasal anlamdaki dönüşümünün açık göstergelerinden birisi olmuştur. 2000'li yıllara kadar kendi tabanına oy kullanmayı yasaklayan bir hareketin, gelenen süreçte parti kurması, köklü bir dönüşüm olarak değerlendirilebilir.

Siyasal anlamdaki bu fikirsel dönüşüm, Hizbullah içerisinde muhalefete neden olmuştur. Öyle ki partileşme sürecinden sonra Hizbullah'tan ayrılıklar yaşanmıştır. Hizbullah'tan kopuşlardaki temel itiraz noktası ise Hizbullah'ın yıllarca uzak durduğu ve üyelerinin de kesinlikle bulaşmaması salık verdiği bir sistem ile parti kurmak suretiyle bütünleşmesi idi.

Siyaset arenasında faaliyet yürütmek, Hizbullah'ın hedeflediği topluma ulaşmak için yeni bir metot benimsediğini göstermektedir. Söz konusu bu metot değişikliği beraberinde ideolojik bir ılımlaşmayı da getirmiştir. Geçmişle kıyaslandığında, Hizbullah tabanının mevcut siyasal sisteme karşı eleştirilerinin daha yumuşak bir tonda olduğunu söyleyebiliriz. Hizbullah tabanında, mevcut siyasal sistem, devrilmesi gereken bir yapı olmaktan çıkıp, eksiklikleri giderilmeye çalışılan bir pozisyona gelmiştir. Yaşanan bu ılımlaşmanın Hizbullah tabanının kendi isteğiyle mi yoksa başka bir alternatif kalmadığından dolayı mı gerçekleştiği ayrıca tartışılması gereken bir konudur. Bize göre bu dönüşümün nedeni, Hizbullah tabanının mevcut demokratik sistemi benimsemeleri değil; buna mecbur kalmalarıdır. Dolayısıyla Hizbullah'ın ılımlaşmasında, dışsal faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Ahmad, İrfan. *Hindistan'da İslamcılık ve Demokrasi -Cemaat-i İslami'nin Dönüşümü-*. çev. Uğur Gezen. İstanbul: Açılım Kitap, 2015.
- Aktaş, Ahmet (ed.). *İslam Dünyasında Alternatif Düzen Talepleri*. Ankara: Hece Yayınları, 2021.
- Aras, Bülent - Bacık, Gökhan. "The Mystery of Turkish Hizballah". *Middle East Policy* 9/2 (Aralık 2002), 147-160. <https://doi.org/10.1111/1475-4967.00062>
- Bagasi, İsa. "Kendi Dilinden Hizballah". *Hüseyini Sevdam*. Erişim 07 Şubat 2022. <https://huseyni-sevdam.tr.gg/Kendi-Dilinden-Hizballah.htm>
- Bila, Sibel Utku. "Islamist Kurdish Group Seeks Role In Southeast Turkey - Al-Monitor: The Pulse of the Middle East". *Al-Monitor*. 07 Nisan 2013. Erişim 07 Şubat 2022. <https://www.al-monitor.com/originals/2013/04/free-cause-party-kurdish-islamist-group-huda-par.html>
- Çakır, Ruşen. *Derin Hizballah: İslamcı şiddetin geleceği*. İstanbul: Metis Yayınları, 2. basım., 2011, 2.
- Çakır, Ruşen. "The Reemergence of Hizballah in Turkey". *The Washington Institute*. 2007. Erişim 07 Şubat 2022. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/reemergence-hizballah-turkey>
- Çelen, Muhammed Suad. *Eylemleriyle Türkiye Hizballah'ı ve Legalleşme Süreci*. İzmir: Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Hwang, Julie. "When Parties Swing: Islamist Parties and Institutional Moderation in Malaysia and Indonesia". *South East Asia Research* 18/4 (Aralık 2010), 635-674. <https://doi.org/10.5367/sear.2010.0016>
- Kepel, Gilles. *Cihat*. çev. Haldun Bayrı. İstanbul: Doğan Kitap, 2001.
- Kurt, Mehmet. *Din, Şiddet ve Aidiyet: Türkiye'de Hizballah*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. baskı., 2015.
- Kurt, Mehmet. "'Güneydoğu'da Part-Time Cihada Gidip Gelen Hizballah'tan Daha Radikal İslamcı Örgütler Var'" (Görüşmeci: Hazal Özvarış, Görüşme 2015). <https://t24.com.tr/haber/guneydoguda-hizbullahtan-cok-daha-radikal-eylemler-yapabilecek-selefi-gruplar-orgutlendi,291771>
- Lewis, Bernard. *İnanç ve İktidar: Orta Doğu'da Din ve Siyaset*. çev. Ayşe Mine Şengel. Ankara: Akıçelen Kitapları, 3. Basım, 2020.
- Onat, Hasan. "İran İslam Devrimi ve Şiilik". *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 5/2 (2013), 223-256.
- Ozeren, Süleyman - Van De Voorde, Cécile. "Turkish Hizballah: A Case Study of Radical Terrorism". *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 30/1 (Mart 2006), 75-93. <https://doi.org/10.1080/01924036.2006.9678747>
- Raufoğlu, Alakbar. "Turkey: Islamist Kurds Enter Politics to Divide Akp, Bdp Electorate in the Southeast". *Foreign Policy Journal*. 31 Ocak 2013. Erişim 07 Şubat 2022. <https://www.foreignpolicyjournal.com/2013/01/31/turkey-islamist-kurds-enter-politics-to-divide-akp-bdp-electorate-in-the-southeast/>
- Schwedler, Jillian. "Can Islamists Become Moderates? Rethinking the Inclusion-Moderation Hypothesis". *World Politics* 63/2 (Nisan 2011), 347-376. <https://doi.org/10.1017/S0043887111000050>
- Şentürk, Hulusi. *İslamcılık: Türkiye'de İslâmî Oluşumlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Çıra Yayınları, 4. Basım, 2019.
- Taşgetiren, Ahmet. "Hizballah ve Siyaset Raporu". *Aksiyon* 940 (2012).
- Tezcür, Güneş Murat. "The Moderation Theory Revisited: The Case of Islamic Political Actors". *Party Politics* 16/1 (2010), 69-88. <https://doi.org/10.1177/1354068809339536>

- Turan, Abdülkadir. "Siyasette Alternatif Olmak - 4". *Hürseda Haber*. 2013. Erişim 07 Şubat 2022. <https://hurseda.net/abdulkadir-turan/41838/siyasette-alternatif-olmak-4.html>
- Turan, Abdülkadir. "Siyasette Alternatif Olmak-1". *Doğruhaber Gazetesi*. 2013. Erişim 07 Şubat 2022. <https://dogruhaber.com.tr/haber/67556-siyasette-alternatif-olmak-1/>
- "Hizbullah'tan Lübnan ve Dünya Mustazaflarına Açık Mektup". çev. İbrahim Turhan. *Dünya ve İslam* 4 (01 Ekim 1990), 99-116.
- Uslu, Emrullah. "From Local Hizbollah to Global Terror: Militant Islam in Turkey". *Middle East Policy* 14/1 (2007), 124-141.
- Wickham, Carrie Rosefsky. "The Path to Moderation: Strategy and Learning in the Formation of Egypt's Wasat Party". *Comparative Politics* 36/2 (2004), 205-228.
- Yapıcıoğlu, Zekeriya. "İşid Bizi Tekfir Ediyor Pkk da Bahane Ediyor" (Görüşmeci: Fadime Özkan). Erişim 07 Şubat 2022. <https://www.star.com.tr/yazar/isid-bizi-tekfir-ediyor-pkk-da-bahane-ediyor-yazi-960534/>
- Yaşaroğlu, Tuğba. *Transformation Kurdish İslamist: The Case of Free-Cause Party of Turkey*. İstanbul: Şehir Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Yılmaz, M. Hüseyin vd. *Hizbullah Ana Davası: Savunmalar*. İstanbul: Dua Yayıncılık, 2011.
- "Hizbullah Cemaati'nin Manifestosu Yayınlandı!" *Doğruhaber Gazetesi*. Erişim 07 Şubat 2022. <https://dogruhaber.com.tr/haber/21776-hizbullah-cemaatinin-manifestosu-yayinlandi/>
- "Hür Dava Partisi Tüzüğü", Aralık 2012. <https://hudapar.org/parti/parti-tuzugu-4/genel-merkez/>
- "Türkiye'nin Nabzı". <https://www.youtube.com/watch?v=vjyd-5hnpCs>. Yayın Tarihi 14 Ağustos 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=vjyd-5hnpCs>